

УДК 94(439) «1919/1932»
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/50-9>

Леррі РОНАЙ,

orcid.org/0000-0002-3482-9656

аспірант кафедри Античності, Середньовіччя та історії України домодерної доби
Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет»
(Ужгород, Україна) lerri1993@gmail.com

РОЛЬ КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ У СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОМУ ЖИТТІ УГОРЩИНИ У 20-Х РОКАХ ХХ СТ.

Статтю присвячено дослідженню ролі Католицької церкви у суспільно-політичному житті Угорщини у 20-х роках ХХ ст. Автор характеризує філософію та стан взаємин Католицької церкви і держави, описує їхню сутність та механізми вияву. На думку автора, важливим є здійснити своєрідний аналіз участі Католицької церкви у політичній діяльності уряду І. Бетлена через створення християнських релігійних організацій та політичних партій. У даній статті автор зосереджує увагу на важливих питаннях співпраці Церкви та держави у контексті складної політичної ситуації в Європі, зокрема в Угорщині, що склалася в наслідок Першої світової війни. Автор відзначає, що суспільно-політична ситуація в Угорщині суттєво вплинула на характер відносин Католицької церкви до тогочасних чинних урядів. Наслідки Першої світової війни, зміни у політичному устрої Угорської держави неодноразово ставили Католицьку церкву перед вибором шляхів взаємовідносин із діючими політичними урядами. Також, автор вважає за необхідність підкреслити важливість відносин угорського уряду і Ватикану, оскільки, участь угорського вищого духовництва у виборчих процесах, політична діяльність церковних ієрархів залежала від канонів католицького богослов'я. Слід зазначити, що за папства Пія XI, в управлінні католицькою церквою посиллися ознаки папського централізму, які проявлялися, зокрема у витісненні з церковного життя різноманітних політичних впливів.

Для Угорщини, яка після розпаду Австро-Угорської монархії намагалася визначити своє нове місце на політичній арені Європи, питання взаємовідносин угорської католицької церкви та держави мало вагоме значення для забезпечення як суспільної консолідації так і внутрішнього правопорядку.

Для вирішення наукових завдань, що стосуються дослідження ролі Католицької церкви у суспільно-політичному житті Угорщини у 20-х роках ХХ ст. у статті опрацьовано угорськомовні наукові праці з даної тематики.

Ключові слова: Католицька церква, Угорщина, політика, християнські партії, вибори.

Lerri RONAI,

orcid.org/0000-0002-3482-9656

Graduate Student at the Department of Ancient, Middle Ages and Premodern History of Ukraine
Uzhhorod National University
(Uzhhorod, Ukraine) lerri1993@gmail.com

THE ROLE OF THE CATHOLIC CHURCH IN THE SOCIAL AND POLITICAL LIFE OF HUNGARY IN THE 20s OF THE XX CENTURY

The article is devoted to the study of the role of the Catholic Church in the socio-political life of Hungary in the 1920s. The author characterizes the philosophy and state of relations between the Catholic Church and the state, describes their essence and mechanisms of manifestation. According to the author, it is important to make a kind of analysis of the participation of the Catholic Church in the political activities of the government of I. Bethlen through the creation of Christian religious organizations and political parties. In this article, the author focuses on important issues of the cooperation between the Church and the state in the context of the difficult political situation in Europe, in particular in Hungary, which emerged as a result of the First World War. The author notes that the social and political situation in Hungary significantly affected the nature of the Catholic Church's relations with the then current governments. The consequences of the First World War, changes in the political system of the Hungarian state repeatedly put the Catholic Church in front of the choice the ways of relations with the current political governments. The author considers it necessary to emphasize the importance of relations between the Hungarian government and the Vatican, because the participation of Hungarian high clergy in the electoral process, the political activities of church hierarchs depended on the canons of Catholic theology. It should be noted that during the papacy of Pius XI, the management of the Catholic Church intensified the signs of papal centralism, which manifested itself, in particular, in the expulsion from church life of various political influences.

For Hungary, which after the collapse of the Austro-Hungarian monarchy was trying to determine its new place in the political arena of Europe, the relationship between the Hungarian Catholic Church and the state was important to ensure both social consolidation and law and order.

In order to solve scientific problems related to the study of the role of the Catholic Church in the social and political life of Hungary in the 1920s, the article deals with Hungarian-language scientific works on this topic.

Key words: Catholic Church, Hungary, politics, Christian parties, elections.

Постановка проблеми. Автор свідомий того, що стаття досліджує тільки певний період у формуванні та розвитку відносин Угорської католицької церкви та держави і тому не вичерпує повністю порушеної проблематики. До того ж, дослідження взаємин між церквою та державою в центрально-європейському просторі ускладнене через те, що умови завдання змінюються залежно від країни. Тому, кожна національна або регіональна ситуація являє собою насправді окрему проблематику, що може бути об'єктом окремого вивчення.

Аналіз дослідження. Проблемне поле дослідження ролі католицької церкви у політичних процесах Угорщини в 1920-х роках ХХ ст. доволі широке, й висвітлення його у повному обсязі вимагає детального опрацювання наукових доробок вчених-політологів, релігієзнавців, правників, соціологів та філософів. Вивченню історії розвитку взаємин церкви і держави в Угорщині присвячено чималу кількість наукових досліджень вітчизняних та зарубіжних вчених. Серед них: Палінчак М., Голоніч Я., Чизмадія А. Шалац Г., Гергель Є.

Мета статті. Метою статті є проаналізувати роль та участь Католицької церкви у суспільно-політичному житті Угорщини у 20-х роках ХХ ст. Зосередити увагу на створенні християнських політичних організацій, партій та їх участі у політичних процесах в Угорщині.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Відносини католицької церкви і угорської політики у 20-х роках ХХ століття можна вважати делікатною сферою в історії самої католицької церкви. Безпосереднім чином її можна було б відслідкувати через політичну поведінку, заяви та певні ролі, які взяли на себе церковні особи що перебували на відповідальних посадах, однак дослідження цього перевищило б рамки даної статті.

Роль католицької церкви в угорському суспільстві, її економічна позиція та частка в державній владі, однозначно підтверджують те, що вона була органічною частиною системи. Це визначало її [церкви] політичну ментальність та діяльність політичного характеру. Після Першої світової війни, церква та християнська політика поставала три рази перед вибором взаємовідносин з діючими політичними урядами:

- 1) у період з 1919-1923 рр. - це роки нових політичних домовленостей;
- 2) у першій половині 1930-х років;
- 3) у період з 1943-1944 рр. - в останній період війни.

Після проголошення Угорської Радянської республіки, згідно Єпископської конференції від 22 серпня 1919 року та відповідного спільного

пасторського послання, церковні ієрархи повністю підтримали нову систему та у Християнській соціалістичній партії, вони вбачали ту політичну силу, на бік якої має стати церква.

Подальший напрямок християнської політики та бажану поведінку церкви було визначено спільним пасторським посланням, прийнятим в резолюції у вище зазначеній конференції. Акцентуючи увагу на звітності щодо порядку, права та законодавства, єпископська кафедра, зобов'язала себе та католицький політичний рух виступати проти проявів білого терору та за якнайшвидше відновлення соціального миру. (Gergely, 1999: 186–188).

Важливо зазначити, що ті християнські громадські та політичні організації, що розгорнули свою діяльність восени 1919 р., діяли не в традиційних рамках, тобто, не в рамках Католицького народного союзу, Всеугорського католицького союзу чи Католицької народної партії, а в формі нових політичних партій та масових організацій. Елементи різних християнсько-соціалістичних, колишніх народних та аграрних партій створили в останні дні серпня 1919 року Християнську соціальну економічну партію (KSZGP), а церква дала для цього своє благословення. Ця партія містила в собі католицьку інтелігенцію, дрібну буржуазію й навіть певних представників робітничого класу, керівні посади отримали магнати та церковні бенефіціари, а також їх політичні наставники. Християнська партія користувалася також і матеріальною підтримкою єпископської кафедри. Наприклад, наприкінці жовтня 1919 року примас Чернох надав 50 000 корон для організації партії, тобто передав кошти у розпорядження священнику Естергомської архієпархії, апостольському протонотаріусу Шандору Ернсту (Ernszt Sándor), який був ставлеником примаса в Християнській політичній партії.

Згодом, 25 жовтня 1919 року, з метою «прискорення християнської концентрації», Християнська соціальна економічна партія (KSZGP) об'єдналася з Християнською національною партією під керівництвом Фрідріх-Чіллері-Телекі (Friedrich-Csilléry-Teleki), яка була легітимістською буржуазною партією й згуртовувала «християнське громадянство». Новою партією стала Християнська партія національного об'єднання (KNEP), яка в коаліції з Партією дрібних господарів утримувала в своїх руках всю владу. Таким чином було забезпечено підпорядкованість християнських дрібних буржуа магнатам та капіталістам і гарантований вплив церковних ієрархів. На початку 1920 р. відбулися перші вибори у Національне зібрання, де друге місце, після Партії дрібних господарів, отримала Христи-

янська партія національного об'єднання (КНЕР). У виборах депутатів від Християнської Партії, рішення приймали єпископи та й сам примас особисто, а списки кандидатів були ним схвалені 28 грудня 1919 року. Відповідно, можна зробити висновок, що Християнська Партія Національного Об'єднання (КНЕР) перебувала у тісному зв'язку із Католицькою церквою і керівництво партії також залежало від церкви. (Gergely, 1977: 123-125).

Ми не будемо заглиблюватися у складні політичні баталії періоду 1920-1922 рр. Католицька політика в той час зіткнулася з двома проблемами. Одна стосувалася форм нового устрою, а саме: сформувалася в рамках протистояння ідей легітимізму та вільного вибору короля; а друга – була питанням консолідації системи, яка означала альтернативу вибору з проурядової або опозиційної позиції.

Щодо питання легітимізму, точка зору єпископської кафедри добре відслідковується. За легітимізмом стояли гетерогенні суспільні сили, але за характером вони були консервативними й у своїй більшості аграрними елементами. Таким чином, усім своїм складом єпископська кафедра стояла на фундаменті принципового легітимізму, але, поза його межами, вона не була згуртованою. Особливо активними керівниками Карлістської групи були єпископи Мікеш (Mikes) з м. Сомбатгей, Ганауер (Hanauer) з м. Вац та Зічі (Zichy) з м. Пейч. А по інший бік, серед осіб, які підтримували розгортання політики Горті, знаходимо й самого примаса, фегерварського єпископа Прогаску (Prohászka) та капелана Задравича (Zadravec). Однією із внутрішніх проблем Християнської партії національного об'єднання (КНЕР) був також легітимізм. Поразка королівських путчів у 1921 році одночасно означала і політичну поразку легітимізму. Впродовж 1922 року політика стабілізації, розпочата урядом Іштвана Бетлена, досягла успіхів. Це означало, що в наслідок поразки легітимізму, провалів у християнсько-соціалістичній організаційній роботі й не в останню чергу, завдяки вдалим політичним крокам Іштвана Бетлена Християнська партія розсипалася на складові. (Csizmadia, 1966: 243-245).

Зазначимо, що у 1922 році, на час других виборів у Національне зібрання, Християнська партія розкололася на три частини: на легітимістську Християнську партію, яка була в опозиції; на ідейну легітимістську, але проурядову Християнську соціальну партію, тобто колишню народно-партійну фракцію Християнської партії національного об'єднання (КНЕР); нарешті християнсько-соціалістичну, але опозиційну групу. Єпископська кафедра, а передусім політика примаса Черноха, впродовж 1922 року

протидіяли існуванню самостійної, опозиційної християнської партії з соціальним характером. З католицької точки зору, примас Чернох вважав прийнятним рішення Іштвана Бетлена. Це співпадало й з точкою зору Ватикану. Примас сформулював нове пристосування до влади у вітчизняних умовах. Відповідно до цього, зокрема й більшість Християнської партії також обрала політику пристосування, підтримку уряду, у той час, як крайні легітимісти та особи, які прив'язувалися до християнського соціалізму – це групи, що виступали проти ідей консолідації Іштвана Бетлена, – залишилися поза владою, їх відтіснили в опозицію. (Balogh, Gergely, 1996: 387-388).

З 245 мандатів на виборах 1922 року групи з християнських партій, яких можна було вважати правонаступниками Християнської партії національного об'єднання (КНЕР), отримали загалом 35 мандатів: опозиційна Християнська партія – 20, проурядові – 15 мандатів. Представники Християнської партії національного об'єднання (КНЕР) й надалі залишалися членами уряду, який таким чином на коаліційній основі складався з Об'єднаної партії та цієї Християнської партії. Таке єднання католицьких політиків, яке могло б розраховувати на підтримку первосвящеників, ініціював граф Янош Зічі та його група. Впродовж січня-лютого 1923 року, граф Янош Зічі розпочав організацію нової, об'єднаної, легітимістської, консервативної християнської партії. Група називала себе Соціальне коло національної єдності (Nemzeti Összetartás Társas Kör). Як пояснював граф Янош Зічі, Соціальне коло національної єдності – це група «цінних консервативних елементів», що базується на правонаступності (легітимізм), які не є прихильниками безумовної підтримки уряду, але і не є також й крайніми опозиціонерами, оскільки не прагнуть до повалення уряду. До цієї групи також приєдналися «цінні елементи» з партії Ернста-Гусара-Вольфа. Метою створення партії було об'єднати поза межами діючої урядової партії усі ті парламентські сили, які стоять на християнських, національних та традиційних засадах, а отже, на засадах правонаступності, передусім морально обґрунтованих, які з однаковою прихильністю наглядатимуть за всіма галузями національного виробництва й націлені на визнання праці та належну винагороду, на розквіт своєї вітчизни в потужній економічній та соціальній політиці. (Csizmadia, 1966: 247-249).

Отже, нова партія була консервативною та легітимістською, яка мала на меті зберегти свою незалежність й цим самим забезпечити собі вільні руки щодо будь яких дій уряду та підтримувати

кожен уряд, що визнаватиме програму партії. Заяву про заснування християнської, проурядової партії підписали Єне Четтлер, Шандор Ернст, Кароль Гусар, Кароль Вольф та граф Янош Зічі як «члени переговорної комісії». Християнські соціалісти, які залишилися поза межами проурядової християнської партії, заснували опозиційну Всеугорську християнсько-соціалістичну партію на чолі з Іштваном Галлером. Партія декілька разів зверталася до примаса за підтримкою, але отримала відмову. Християнська національна економічна партія розраховувала не тільки на урядові субсидії, які вона отримувала, а й також на фінансову підтримку багатих магнатів. Цьому є підтвердження у вигляді клопотання яке було подано Шандором Ернстом 14 жовтня 1925 року єпископській конференції. У клопотанні йшлося про те, що партія вважає себе правонаступником Народної партії й хоче довести, що вона достойна підтримки багатих бенефіціарів. Оскільки, у нинішній політичній ситуації партія має можливість підтримати християнський уряд, однак сподівається також і на матеріальну допомогу уряду, але хоче захистити свою політичну свободу дій, а для цього потрібна підтримка. (Salacz, 2002: 161-163).

Таким чином, Шандор Ернст відкрито взявся представляти інтереси католицьких ієрархів одночасно з підтримкою уряду. Річні 100 000 золотих корон про які він просив, мали послужити підготовці виборів 1926 року. Матеріальне становище християнської партії, ймовірно, все таки не було занадто стабільним. У вересні 1926 року Шандор Ернст просив від примаса дозволу, щоб той зробив можливим оподаткування столичних церковних громад в інтересах партійної політики. Однак, помічник архієпископа в Будапешті від цього рішуче відгородився.

Опозиціонерство християн-соціалістів тривало недовго. Восени 1925 року розпочалися переговори щодо злиття Християнської національної економічної партії та Християнсько-соціалістичної партії. У грудні 1925 року дійшла черга до влиття християн-соціалістів. Нова партія прийняла назву Християнська економічна та соціальна партія (KGSZP). Її нова програма була прийнята 17 квітня 1926 року. (Gergely, 1977: 126-128).

Зі злиттям (фузією) партій відновилася та ситуація, про яку Католицька народна партія доповідала ще перед 1918 роком, тобто, консервативна та християнсько-соціалістична група згуртувалися в одній партії, поза лавами якої залишилися лишень крайні легітимісти. Цей процес завершився весною 1927 року, коли легітиміст граф Янош Зічі перебрав на себе головування в Християнській економічній та соціальній партії (KGSZP). В часи

консолідації Іштвана Бетлена, держава, у співпраці з ієрархами, обмежила угорський політичний католицизм до легітимістської за духом консервативної Християнської економічної та Соціальної партії. В руках очільника партії графа Яноша Зічі, який перебував під впливом католицької аристократії, зосередилася найбільша кількість ключових позицій католицького громадського життя. Партія представляла зокрема інтереси і католицької церкви, але її не можна розглядати тільки як ексклюзивно католицьку клерикальну партію, частково вона була й проурядовою. Ця партія аж до кінця епохи Міклоша Горті представляла своєрідний напрям «проурядової опозиції». (Fazekas, 1996: 133-137).

Католицьке духовництво далеко не демонструвало єдність в плані підтримки політичних партій. Крайнім легітимістам не вистачало навіть і легітимізму Християнської економічної та Соціальної партії KGSZP. Інші церковні ієрархи люб'язно підтримували також і урядову партію. Для цього, в першу чергу, виникла потреба у зв'язку із початком виборчого процесу до Парламенту. Ватикан, принаймні в часи папства Пія XI (1922-1939) взагалі не дуже прихильно ставився до священників які займалися політикою, а до політиків-первосвященників, негативно. Канони прив'язували політичну діяльність священників-душпастирів до окремого дозволу, а церковна кар'єра первосвященників-політиків стикалася з опором Святого Престолу. (Salacz, 2002: 168-171).

Можемо зазначити, що участь у законодавчій владі була важливою ареною політичної активності католицької церкви та її дольової участі у владі. До територіальної ревізії, кількість католицьких первосвященників, які за посадою були членами Верхньої палати була постійною. Кількість священників, які були делеговані від комітетів, міст чи інших органів – коливалася між 6–7 осіб. Обрані клерикали, забезпечували представництво середніх шарів духовництва у Верхній палаті. Єпископи тих дієцезій, що повернулися внаслідок територіальної ревізії, також стали членами Верхньої палати, з цього випливає збільшення кількості депутатів в останньому циклі.

Католицька церква в Національному зібранні була представлена не за посадами, а через своїх обраних політичних представників. За своєю політичною позицією більшість депутатів католицьких священників займали місця від проурядової Християнської партії. Мандати від Християнської економічної та Соціальної партії з 1927 року сформувалися наступним чином:

1927-1932: 35 мандатів, з них 8 клерикали;
1932-1936: 34 мандати, з них 6 клерикали;

Католицькі ієрархи здійснювали вплив на окремі вибори до Національного зібрання частково через дозволи, надані священикам, а частково через виборчі прокламації. Домінуючою була позиція примаса. Шереди в 1931, 1935 та 1939 рр. розіслав до своїх священиків та вірників виборчі циркуляри, в яких закликав їх до підтримки політиків, які були зобов'язані церкві. Загострення контрастів та диференціація в середині католицьких суспільно-політичних рухів у першій половині 1930-х років були спричинені нацизмом та появою нілашистського руху. А з середини 1930 рр. боротьба між фашизмом та силами демократії диференціювала католицькі рухи. Можемо розрізнити формування трьох основних напрямків: консервативний, наближений до правостороннього радикалізму та демократичний напрям, який вимагав прискорення соціальних реформ. (Gergely, 1999: 210-211).

Головною силою консервативного католицизму були самі церковні ієрархи, а також Астіо Catholica, що діяла під їх керівництвом. Їх політичну лінію представляла Християнська партія Ернста-Зічі. Вона не ідентифікувала себе з диктатурою, протистояла нацизму та нілашизму, расовій теорії. Програма партії й надалі полягала у консервації, збереженні системи великих маєтків та легітимізмі. В своїй основі вона ідентифікувала себе з системою й була однією з консервативних основ влади. Її характеризували консервативний католицизм, антикомунізм, засудження демократичних та ліберальних напрямків, але вона

рішуче стояла на основах захисту Конституції. (Csizmadia, 1966: 367-369).

Після закінчення епохи Іштвана Бетлена, католицька церква Угорщини та консервативна католицька політика ще деякий час співпрацювала в експерименті Дьюлі Карої, але стала стриманою в новій ері, що розпочалася з діяльністю нового прем'єр-міністра Дьюлі Гембеша. Християнська партія вийшла з уряду й зайняла очікувальну позицію. Впродовж декількох років її політику характеризувала більше критика, ніж підтримка діючого уряду.

Висновки. Отже, можна зробити висновок, що після розпаду Австро-Угорщини та у період Угорської Радянської Республіки (1919) католицька церква постала перед важливою проблемою щодо збереження своєї ідентичності та згуртованості. Для досягнення своєї мети, церковні ієрархи шукали усі можливі та дієві шляхи задля досягнення позитивних взаємовідносин з угорськими урядами. Одним із основних елементів подібних позитивних взаємовідносин був тісний зв'язок церковної ієрархії з органами влади. Впродовж 20-х років ХХ століття Угорська католицька церква підтримувала утворення християнських громадських організацій та християнських політичних партій з метою отримання, а інколи і утримання своїх позицій та впливу на виборчі політичні процеси. Хоча, слід зауважити, що водночас спостерігалася певна напруженість між Святим Престолом та угорською церквою, що виникла через засудження Ватиканом активної політичної діяльності з боку священиків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Balogh M., Gergely J. Egyházak az újkori Magyarországon 1790-1992. Budapest: História MTA Történettudományi intézete 1996. 549 old.
2. Csizmadia A. A magyar állam és az egyházak jogi kapcsolatainak kialakulása és gyakorlata a Horthy – korszakban. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1966. 442 old.
3. Fazekas Cs. Kisegyházak és szektakerdés a Horthy-korszakban. Budapest: Teljes Evangéliumi Diák és Ifjúsági Szövetség Szent Pál Akadémia, 1996. 260 old.
4. Gergely J. A katolikus egyház története Magyarországon 1919-1945. Budapest: Pannonica Kiadó, 1999. 400 old.
5. Gergely J. A politikai katolicizmus Magyarországon 1890-1950. Budapest: Kossuth könyvkiadó, 1977. 302 old.
6. Salacz G. A főkegyúri jog és a püspökök kinevezése a két világháború között Magyarországon. Budapest: Argumentum, 2002. 234 old.

REFERENCES

1. Balogh M., Gergely J. Egyházak az újkori Magyarországon 1790-1992. [Churches in modern Hungary 1790-1992]. Budapest: História MTA Történettudományi intézete 1996. 549 old. [in Hungarian]
2. Csizmadia A. A magyar állam és az egyházak jogi kapcsolatainak kialakulása és gyakorlata a Horthy – korszakban. [The development and practice of legal relations between the Hungarian state and the churches in the Horthy–era]. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1966. 442. [in Hungarian]
3. Fazekas Cs. Kisegyházak és szektakerdés a Horthy–korszakban. [Small churches and sectarianism in the Horthy–era]. Budapest: Teljes Evangéliumi Diák és Ifjúsági Szövetség Szent Pál Akadémia, 1996. 260 old.
4. Gergely J. A katolikus egyház története Magyarországon 1919-1945. [The History of the Catholic Church in Hungary 1919-1945]. Budapest: Pannonica Kiadó, 1999. 400 old. [in Hungarian]
5. Gergely J. A politikai katolicizmus Magyarországon 1890-1950. [The Political Catholicism in Hungary 1890-1950]. Budapest: Kossuth könyvkiadó, 1977. 302 old. [in Hungarian]
6. Salacz G. A főkegyúri jog és a püspökök kinevezése a két világháború között Magyarországon. [The right of supreme patronage and the appointment of bishops between the two world wars in Hungary]. Budapest: Argumentum, 2002. 234 old. [in Hungarian]